

Metoda Kemperl, Ljubljana
**CERKVENI USTANOVI
 KNEZOV EGGENBERGOV
 V 17. STOLETJU NA KRANJSKEM**

Slovenska umetnostnozgodovinska znanost se naročništvu in vplivu donatorjev na formo in vsebino umetnine še ni temeljiteje posvetila. Prizadevanja Ane Lavrič, ki je preučevala vlogo in vpliv ljubljanskih škofov na likovno umetnost v 17. stoletju, predvsem Tomaža Hrena, so ostala precej osamljena. Šele v zadnjem času se s to temo ukvarja predvsem Igor Weigl.¹

Donatorji so imeli v sakralni umetnosti že v zgodnjem 17. stoletju pomembno vlogo. Škofje in duhovniki, ki so v priходу novih redov in gradnji romarskih cerkva videli pomembno nalogo protireformacije, so k finančni podpori privabljali številne plemiče, saj sami niso imeli dovolj sredstev za postavitvev in opremo sakralnih prostorov. Redovniki so pomagali duhovnikom pri utrjevanju katoliške vere med ljudstvom, romarske cerkve pa so privabliale največ vernikov zaradi tamkajšnjih čudodelnih dejanj. Plemstvo je s takim naročništvom dobilo priložnost pokazati, da je zares katoliško. Številni protestantje so se

¹ E. g. Ana LAVRIČ, *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*, Ljubljana 1988; EADEM, *Vloga ljubljanskih škofov Janeza Tavčarja in Tomaža Hrena v likovni umetnosti katoliške prenovе*, *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628* = *Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628* = *Riforma cattolica e controriforma nell'Austria Interna 1564–1628*, Klagenfurt – Ljubljana – Wien 1994, pp. 625–636; EADEM, *Umetnostna dejavnost škofa Otona Friderika Buchheima v ljubljanski škofiji*, *Acta historiae artis Slovenica*, 9, 2004, pp. 31–69; Igor WEIGL, *Matija Persky. Arhitektura in družba sredi 18. stoletja*, Ljubljana 2000 (magistrska naloga, Univerza v Ljubljani, tipkopis); IDEM, »Die Einheimischen bewundern die Gemälde«. Graf Ignaz Maria Attems-Heiligenkreuz als Auftraggeber und Sammler, *Kunsthistoriker*, 18/19, 2001/2002 [2003] (Österreichischer Kunsthistorikertag: Osterweiterung-Westerweiterung, 19.–21. Oktober 2001, Leopold Museum, Privatstiftung, Museumsquartier), pp. 50–55; IDEM, Zidava in opremljanje dvorca Novo Celje sredi 18. stoletja, *Varstvo spomenikov*, 40, 2003, pp. 73–86; IDEM, Ljubljanska palača knezov Auerspergov, *Kronika*, 54, 2006, pp. 29–64; Uroš LUBEJ, Slikar Almanach in njegovi naročniki, *Almanach in slikarstvo druge polovice 17. stoletja na Kranjskem* (ed. Barbara Murovec, Matej Klemenčič, Mateja Breščak), Ljubljana 2005, pp. 21–58.

namreč zaradi tega, da so obdržali svoje imetje in posestva ter lahko ostali v deželi, javno konvertirali v katoliško vero, kasneje pa so svojo odločitev podkrepili z opaznimi dejanji, kot so angažiranje pri ustanavljanju samostanov, gradnji cerkva in krasitvi oltarjev.²

Ena izmed takih štajersko-kranjskih plemiških družin so bili tudi knezi Eggenbergi. Najpomembnejši član vrle rodbine, ki se je še posebej izkazala v bojih s Turki, je bil Janez Urh baron Eggenberg (1568–1634). Zaradi spreobrnjenja v katolištvo je obdržal svoja posestva in si s tem tlakoval bliskovito kariero: postal je namreč najtesnejši in najbolj vdan svetovalec notranjeavstrijskega nadvojvode Ferdinanda, ki je leta 1619 postal cesar Ferdinand II. Ta je kot naslednik nadvojvode Karla nadaljeval katoliško prenovo in spodbujal naseljevanje redovnikov v štajerskih mestih. Janez Urh baron Eggenberg je leta 1602 postal deželni glavar Kranjske, Štajerske in Koroške, naslednje leto pa finančni minister dvorne zbornice. Skoraj dve desetletji je bil najvplivnejši človek dunajskega dvora in ključna figura v evropski politiki. Leta 1620 je bil Eggenberg sprejet v red Zlatega runa, leta 1623 povzdignjen v knežji stan, dve leti kasneje pa je od cesarja dobil funkcijo gubernatorja Notranjeavstrijskih dežel. Leta 1628 je kupil gospostvo Krumau (Český Krumlov) na južnem Češkem.³ Zaradi protestantske preteklosti in pomembne vloge na avstrijskem dvoru je moral knez Eggenberg izkazovati trdnost svojega katolištva tudi tako, da je finančno podpiral gradnjo novih cerkva, ustanavljanje bratovščin in druge religiozne dejavnosti. Njegovi potomci so ga v tem posnemali.⁴ Najpomembnejša graška ustanova Eggenbergov je bila gotovo cerkev Marije pomočnice

² Metoda KEMPERL, *Romarske cerkve – novogradnje 17. in 18. stoletja na Slovenskem: arhitekturni tipi, poslikava, oprema*, Ljubljana 2001 (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, tipkopis), pp. 11–14 in tam citirana literatura.

³ Za Eggenberge glej predvsem Gerhard Bernd MARAUSCHEK, *Die Fürsten zu Eggenberg. Unter besonderer Berücksichtigung ihres Kunstmäzenatentums*, Graz 1968 (doktorska disertacija, Karl-Franzens-Universität Graz); Petr FIDLER, *Architektur des Seicento – Baumeister, Architekten und Bauten des Wiener Hofkreises*, Innsbruck 1990 (doktorska disertacija, Universität Innsbruck, tipkopis), pp. 10, 29; Barbara KAISER, *Schloss Eggenberg*, Graz 1994 (Steiermärkisches Landesmuseum Joanneum, Veröffentlichungen der Abteilung Schloss Eggenberg, 7), pp. 7–12; KEMPERL 2001, cit. n. 2, pp. 16–19.

⁴ Mecenstvu knezov Eggenbergov v Avstriji je posvečena doktorska disertacija Gerharda Maraushka (MARAUSCHEK 1974, cit. n. 3).

(Mariahilfkirche). Na mestu kapele iz leta 1517, za katero je zemljišče podaril Sigfrid pl. Eggenberg, je nova Marijina cerkev z minoritskim samostanom pod pokroviteljstvom Janeza Urha barona Eggenberga in nadvojvode Ferdinanda ter njegove prve žene Marije Ane Bavarske nastajala od leta 1607 dalje.⁵ Zaradi slike Marije pomočnice, ki jo je leta 1611 naslikal Pietro de Pomis, je bila cerkev tudi znamenit romarski cilj. V cerkvi so pokopani Janez Urh, Janez Kristjan in Janez Kristjan II. Na Dunaju je knez Eggenberg leta 1625 za gradnjo samostana podaril zemljo karmeličanom; prav tako pa je bil glavni dobrotnik karmeličanov v Gradcu, ki so si samostan s cerkvijo začeli zidati leta 1628.⁶ Tudi cerkev sv. Roka v Dobovcu pri Rogatcu je bila leta 1625 zgrajena kot njegova donacija.⁷ V Ljubljani je bil Janez Urh knez Eggenberg dobrotnik Marijine kongregacije Vnebovzete pri jezuitih: leta 1605 ji je podaril 40 goldinarjev, leta 1616 pa se je vanjo tudi vpisal skupaj z nadvojvodo Ferdinandom. Ob isti priložnosti sta glavarjeva mama in žena priskrbeli cerkveno perilo za kapelico kongregacije.⁸ V tem času je plačal za postavitvev oltarja v na novo sezidani ladji jezuitske cerkve.⁹ Njegova žena ali sestra Benigna (obe sta namreč imeli isto ime) je plačala obnovo križevega oltarja v ljubljanski stolnici.¹⁰

Janez Urh je imel le enega sina, Janeza Antona I. (1610–1649), ki je od njega prevzel tudi deželno glavarstvo Kranjske, a se po političnem pomenu ni mogel več primerjati z očetom.¹¹ Leta 1643 je bil sprejet v red Zlatega runa. Leta 1647 je kupil grofiji Gradišče na Soči in Oglej, na Kranjskem pa je postal lastnik posesti Postojna, Logatec, Haasperg – Planina, Šteberk in Lož oziroma Snežnik.¹² Prav tako

⁵ Horst SCHWEIGERT, *Dehio-Handbuch. Graz*, Wien 1979 (Die Kunstdenkmäler Österreichs), p. 158.

⁶ Rochus KOHLBACH, *Steirische Baumeister*, Graz 1961, p. 131; MARAUSCHEK 1974, cit. n. 3, p. 208; FIDLER 1990, cit. n. 3, p. 408.

⁷ Ignaz OROŽEN, *Das Bisthum und Diözese Lavant. Das Dekanat Rohitsch*, VII, Marburg 1889, p. 324.

⁸ Milan BIZANT, Marijine kongregacije v ljubljanskem jezuitskem kolegiju, *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773). Zbornik razprav* (ed. Vincenc Rajšp), Ljubljana 1998 (Redovništvo na Slovenskem, 4), pp. 143, 144.

⁹ LAVRIČ 1988, cit. n. 1, p. 221.

¹⁰ LAVRIČ 1988, cit. n. 1, p. 93.

¹¹ MARAUSCHEK 1974, cit. n. 3, p. 103–154.

¹² Za Eggenberske posesti na Kranjskem glej MARAUSCHEK 1974, cit. n. 3, pp. 16ss, 209ss; Majda SMOLE, *Gospoščine na Kranjskem*, Ljubljana 1982,

kot oče je bil tudi Janez Anton I. vpisan v ljubljansko jezuitsko kongregacijo Vnebovzete.¹³ Podaril je zemljo in dal denar za postavitev cerkve sv. Trojice nad Vrhniko. Njemu gre tudi največja zasluga za prihod diskalceatov v Ljubljano.

Njegova sinova, Janez Sigfrid in Janez Kristjan, sta se sprla zaradi dediščine, spor pa je bil razrešen šele leta 1672. Posestva na Kranjskem in Štajerskem je takrat podedoval Janez Sigfrid (1644–1713), ki je po smrti Volfa Engelberta grofa Auersperga leta 1673 postal deželni glavar in to nalogo opravljal do 1692. leta. Na Štajerskem je pomagal opremiti ali prenoviti ter dal postaviti kar nekaj cerkva,¹⁴ postal pa je tudi pokrovitelj gradnje romarske cerkve Marije tolažnice na Brezjah nad Žetalami.¹⁵ Valvasor je o Janezu Sigfridu Eggenbergu zapisal, da ga ni vedno na Kranjskem, a da je tu še vedno zelo pogosto.¹⁶ V Ljubljani se je udeleževal raznih javnih slovesnosti, na primer podelitve spričeval v jezuitski šoli ali prireditve jezuitske kongregacije Kristusa na križu.¹⁷

pp. 76, 267, 269, 276, 348, 376, 379, 450. Posesti je Janez Anton I. podedoval ali pa jih je kupil sam. Loško in snežniško gospostvo naj bi kupil leta 1635, sedež ložanskega pa prenesel na Snežnik. Snežnik, Lož in Postojno je že leta 1669 kupil deželni glavar Volf Engelbert Auersperg. Lupoglava pri Gorenji vasi je bila v lasti Janeza Urha med 1626 in 1637. Valvasor navaja, da so bili Eggenbergi tudi lastniki Fužin pri Ljubljani in do 1647 Bele peči (Johann Weichard VALVASOR, *Die Ehre defß Hertzogthums Crain, Laibach – Nürnberg* 1689, XI, p. 641; SMOLE 1982, cit. n. 12, p. 77). Eggenbergi so se ponašali tudi z naslovom dednih deželnih točajej (VALVASOR 1689, cit. n. 12, IX, pp. 7–12).

¹³ BIZANT 1998, cit. n. 8, pp. 137–156, 144.

¹⁴ Kurt WOISETSCHLÄGER, Peter KRENN, *Dehio-Handbuch. Steiermark (ohne Graz)*, Wien 1982 (Die Kunstdenkmäler Österreichs), p. 114; SCHWEIGERT 1979, cit. n. 5, p. 229; MARAUSCHEK 1974, cit. n. 3, p. 208; Steiermärkisches Landesarchiv (StLa), LR 165/I., Fürstliche Familie Eggenberg (11).

¹⁵ Joseph JANISCH, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen* III, Graz 1885, pp. 818, 819; KEMPERL 2001, cit. n. 2, p. 49. Za blagor njegove duše so molili radgonski kapucini. Cf. StLa, LR 163, Fürstliche Familie Eggenberg (9).

¹⁶ VALVASOR 1689, cit. n. 12, IX, pp. 68, 102; MARAUSCHEK 1974, cit. n. 3, pp. 195–210.

¹⁷ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Zbirka rokopisov 1073, II-53; Maks MIKLAVČIČ, s.v. Prešeren Janez Krstnik, *Slovenski biografski leksikon*, II., Ljubljana 1933–1952, p. 564.

Na mestu deželnega glavarja ga je leta 1693 zamenjal njegov sin Janez Anton II. (1669–1716), ki je bil prav tako član številnih ljubljanskih bratovščin.¹⁸ Kot član bratovščine sv. Rešnjega telesa v ljubljanski stolnici se je 5. aprila 1700 udeležil prenosa Najsvetejšega iz stolnice v oratorij poleg nje, kjer so maševali med gradnjo nove cerkve, sedem let kasneje pa se je udeleževal vseh slovesnosti v zvezi s posvetitvijo nove stolnice.¹⁹

Po smrti Janeza Kristjana II., sina Janeza Antona II., je eggenberška rodbina po moški strani izumrla, posestva Planina pri Rakeku, Logatec in Stegberg pa je mati Šarlota konec 1716 prodala tamkajšnjemu deželnemu glavarju Janezu Gašperju grofu Cobenzlu.²⁰ V njegovo last je prešla tudi eggenberška ljubljanska palača na Novem trgu (Novi trg 4).

Glede na to, da so bili kar štirje knezi Eggenbergi v 17. stoletju kranjski deželni glavarji, da so aktivno sodelovali v ljubljanskem kulturnem in religioznem življenju, posedovali obsežne posesti na Kranjskem in bili zaslužni za postavitev dveh pomembnih sakralnih objektov, nenazadnje je Jožef Kalasanc baron Erberg pri portretu Janeza Sigfrida kneza Eggenberga zapisal, da je družina vedno veljala za kranjsko,²¹ je zelo čudno, da ta družina nima svojega gesla niti v *Slovenskem biografskem leksikonu* niti v *Enciklopediji Slovenije*. Edino predstavitev družine je objavil leta 1841 Karel Jožef Prenner v *Carnioli*.²² Zanimivo je, da je v *Slovenskem biografskem leksikonu* s svojim geslom predstavljen na primer Janez Melhijor Mader, konjar v službi Eggenberga, ki je leta 1621 izdal spis o strokovnem ravnanju s konji.²³

Arhivski podatki o ustanovitvi diskalceatskega samostana s cerkvijo sv. Jožefa v Ljubljani, ki je stal ob sedanji Dunajski cesti med Dalmatinovo in Tavčarjevo ulico, si nekoliko nasprotujejo. Samostanska kronika, ki je bila pisana leta 1703 za nazaj in je zato manj zanesljiva,

¹⁸ ARS, Zbirka rokopisov 1073, II-53; BIZANT 1998, cit. n. 8, p. 144.

¹⁹ Janez Gregor DOLNIČAR, *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. Ljubljana 1701–1714* (ed. Ana Lavrič), Ljubljana 2003, pp. 280, 281, 340, 355.

²⁰ MARAUSCHEK 1974, cit. n. 3, p. 263; SMOLE 1982, cit. n. 12, pp. 267, 348.

²¹ Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ms 1044, št. 15.

²² Carl PRENNER, Die Eggenberge, *Carnioli*, 1841, pp. 274ss, 277ss, *Carnioli*, 1842, pp. 281ss, 286ss.

²³ Joža GLONAR, s.v. Mader, Janez Melhijor, *Slovenski biografski leksikon* II, Ljubljana 1933–52, p. 4.

RAZPRAVE IN ČLANKI

1. Upodobitev diskalceatskega samostana, olje na platnu, Narodni muzej Ljubljana, 1731(?)

pravi, da je bil ta meniški red ustanovljen leta 1643.²⁴ V Nadškofijskem arhivu pa hranijo pismo ljubljanskemu škofu Rainaldu Scarlichiju z dne 17. 11. 1640, ki govori o tem, da je cesarica Eleonora (druga žena Ferdinanda II.) potrdila eggenberško donacijo in s tem ustanovitev.²⁵ Vsekakor je prvi finančni zagon 8.000 goldinarjev v svoji oporoki za to namenil Janez Urh knez Eggenberg. A ker je že leta 1634 umrl, je za prihod menihov v Ljubljano poskrbel njegov sin Janez Anton.

Leta 1642 je pater Joannes Vincentius a S. Eleonora prišel z Dunaja v Ljubljano z namenom, da pred Nemškimi vrati kupi zemljo za postavitev samostana. Ob tej priložnosti jim je Janez Anton Eggen-

²⁴ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 1, 143. Veliko podatkov iz kronike je bilo že objavljenih, največ v Ivan VRHOVNIK, *Zatrite nekdanje cerkve in kapele ljubljanske*: 10. Cerkev sv. Jožefa, *Danica. Cerkven časopis za slovenske pokrajine*. II. (LVII.), 5. maj 1904, pp. 142–144, 157–158, 181–182, 188–189, 197–198, 221–222, 227–228, 236–237, 261–263, 284–285, 292–293, 316–317, 331–332, 340–341, 348–350, 356–357, 364–365, 373–375, 396–397, 406–407, 414–416, 421–422.

²⁵ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Kapiteljski arhiv (KAL) 30/12. V fasciklu je še mnogo pisem, ki zadevajo prihod diskalceatov v Ljubljano.

berg daroval še 16.000 goldinarjev. Pater je zemljo sicer kupil, a zaradi nasprotovanja križniškega reda se diskalceati tam niso smeli naseliti.²⁶ Njihovi prisotnosti v mestu niso bili naklonjeni ne škof in ne meščani, čeprav jim je bila zelo naklonjena cesarica Eleonora, ki je pri ljubljanskem škofu Buchheimu tudi večkrat prosila, da bi jim prepustil cerkev sv. Petra.²⁷ Nazadnje so bratje leta 1646 kupili grad Jamo v Zgornji Šiški in se tam naselili. Vseskozi so si prizadevali naseliti se bližje prestolnice. Knez Eggenberg, ki očitno ni imel razpoložljive parcele v mestu, jim je že leta 1643 predlagal naselitev pri kapeli sv. Trojice nad Vrhniko, katere ustanovitelj in finančni podpornik je bil.²⁸ Toda redovniki se niso zadovoljili z rezidenco tako daleč od mestnega vrveža. Leta 1649 jim je škof Buchheim končno dovolil preselitev v mesto, kjer so si leta 1653 postavili leseno kapelo, leta 1654 pa so začeli z gradnjo samostana; vicedom Friderik grof Attems jim je ob tem podaril les iz vicedomskih gozdov.²⁹ Vseskozi so od Eggenbergov in drugih plemičev dobivali bogate donacije, zadnje velike vsote je prispeval Janez Sigfrid leta 1690.³⁰ Leta 1657 sta bila mrliška kapela in samostan zgrajena do te mere, da so redovniki začeli misliti na gradnjo cerkve. Temeljni kamen zanjo so posvetili leta 1657 na dan sv. Trojice; v imenu cesarja Ferdinanda III. ga je položil Volf Engelbert grof Auersperg, kranjski deželni glavar. Cesar je ob tej priložnosti diskalceatom podaril 200 dukatov.³¹ Podatki iz obračunov mestne opekarne kažejo, da so stavbeniki takoj poprijeli za delo, kajti največ opeke so bratje kupili tega leta in še v naslednjih dveh letih.³² V letu posvetitve temeljnega kamna je

²⁶ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 1, 2.

²⁷ Kot opomba 25; ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 5, 49–58.

²⁸ KEMPERL 2001, cit. n. 2, p. 84.

²⁹ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 70–77. V kapeli so prvič brali mašo 3. avgusta v navzočnosti deželnega glavarja Volfa Engelberta grofa Auersperga, vicedoma Friderika grofa Attemsa, deželnih stanov in magistrata.

³⁰ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 5, 134, 143–145, 159.

³¹ Ibid., pp. 78–81.

³² Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), LJU 488, šk. 61, leto 1657, šk. 62, leto 1658, šk. 63, leto 1659. Na ta arhivski vir me je prijazno opozoril prijatelj Igor Weigl, ki je pričujoče besedilo tudi skrbno pregledal, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

RAZPRAVE IN ČLANKI

2. Ljubljana iz ptičje perspektive, izrez, 1665/66, risba, Hrvatski državni arhiv Zagreb, Valvasorjeva zbirka Nadbiskupije zagrebačke, zvezek XVII, list 338

3. Upodobitev diskalceatske cerkve, izrez iz prospekta Ljubljane (Johann Weichard VALVASOR, *Die Ehre des Hertzogthums Crain*, Laibach – Nürnberg 1689, med pp. 666 in 667).

papež Aleksander VII. že potrdil mrliško bratovščino.³³ Tudi njena ustanovitev je najbrž tesno povezana s cesarico Eleonoro, ki je tako bratovščino ustanovila leta 1638 v dunajski diskalceatski cerkvi, Joannes Vincentius a S. Eleonora pa je za člane napisal molitvenik.³⁴

Leta 1660, ko se je cesar Leopold I. po poklonitvi deželnih stanov v Ljubljani, Gorici in Trstu vračal na Dunaj in se ponovno ustavil v Ljubljani, so diskalceati priredili slavnostno procesijo od stolnice k svoji cerkvi, v katero so prenesli relikvije sv. Peregrine in jih izpostavili na stranskem oltarju v mrliški kapeli.³⁵ Takrat so redovni bratje sklenili, da bodo za relikvije zgradili posebno kapelo, za kar je denar prispeval tudi cesar Leopold I. A očitno vsota ni zadostovala, saj so bratje že naslednje leto prosili, naj jim iz blagajne vicedomskega urada nakažejo 500 goldinarjev za dokončanje mrliške kapele, v zameno pa bi vsak mesec brali mašo za cesarja. Cesar jim je nato 3.000 goldinarjev za ta namen podaril še leta 1667.³⁶

Leta 1661 je bil zgrajen že prezbitერი, saj so bratje tega leta sklenili pogodbo z ljubljanskim kiparjem Carlom Schellom za postavitev glavnega oltarja po predloženem načrtu.³⁷ Dve leti kasneje so cerkev blagoslovili, naslednje leto pa še mrliško kapelo pod patronimijem Žalostne matere božje in sv. Nikolaja Tolentinskega.³⁸ Leta 1665 so pripravili vse za štukiranje prezbiterijskega oboka, nato pa se je gradnja zaradi pomanj-

³³ Bratovščina je sicer začela delovati šele leta 1687 (ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 152, 441).

³⁴ JOHANNES VINCENCIUS A S. ELEONORA, *Probatica Piscina del Purgatorio situata fra li Sacri Monti Austriaci*, Vienna 1638. Tega so očitno uporabljali tudi v Ljubljani, saj en izvod hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici, (sign. 14720).

³⁵ Prenos je opisal Valvasor (VALVASOR 1689, cit. n. 12, III./10, pp. 371–388), zelo podrobno pa tudi Janez Gregor Dolničar, po katerem je opis povzel Janko Barle (JANKO BARLE, Prihod cesarja Leopolda I. v Ljubljano in prenos ostankov sv. Peregrine v cerkev sv. Jožefa, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, VI, 1896, pp. 123–126).

³⁶ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 81, 85, 92–96.

³⁷ Ibid., pp. 97. Isti kipar je tri leta kasneje za cerkev izdelal veliko razpelo (ibid., pp. 105). Cf. Sergej VRIŠER, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, Ljubljana 1976, p. 213.

³⁸ Ibid., pp. 101. Kapela je bila obokana šele leta 1744. Opeko za obokanje je podaril stavbenik Gregor Maček ml. in najverjetneje pri gradnji tudi sodeloval (Blaž RESMAN, Mački, *Acta historiae artis Slovenica*, 8, 2003, p. 94).

kanja sredstev ustavila.³⁹ Stanje cerkve iz tega časa nam dobro kaže upodobitev Ljubljane iz ptičje perspektive, delo neznanega slikarja iz let 1665–1666 (sl. 2).⁴⁰ V tem času je bil prezbitarij z zakristijo in zvonikom že pokrit, zgrajeni sta bili tudi bočni zakristiji z oratorijema. Ladja oz. kapele so vidne le v temeljih, glavna fasada pa je bila takrat zgrajena le do približne višine glavnih vrat. Ogromen projekt je bil očitno za ta ubožni red prevelik zalogaj, Janez Anton knez Eggenberg je umrl že leta 1649, njegovi potomci pa se očitno niso preveč zanimali za to družinsko ustanovo, saj so zadnjo vsoto 200 goldinarjev diskalceati od njih prejeli leta 1664.⁴¹ Zato so bratje leta 1670 celo razmišljali, da bi ustanovne pravice prenesli na grofe Auersperge, kajti deželni glavar Volf Engelbert grof Auersperg jim je leto za letom izplačeval iz kazenskega fonda deželne blagajne.⁴² Ko pa je leta 1673 Janez Sigfrid knez Eggenberg postal kranjski deželni glavar, se je spet obrnilo na bolje; do leta 1679 jim je namreč daroval še 2.450 goldinarjev, zato so leta 1675 ponovno začeli z gradbenimi deli.⁴³ Vmes so očitno izgubili arhitekta, zato so na začetku tega leta za vodjo del izbrali Carla Giacoma Binala, a ta je umrl v Karlovcu, zato je bil izbran Francesco Rosina (od 1659 dalje kranjski deželni stavbenik).⁴⁴ Tako so v tem letu zgradili zvonika do streh ter celotno cerkev pokrili, manjkale pa so še strehe stranskih kapel. Postavili so pevski kor s pozitivom oz. majhnimi orglami.⁴⁵ Do leta 1677 je bila cerkev v glavnem gotova, saj je bil del ladje že obokan. V tem letu je Rosino zamenjal Marcello Ceresola (od 1675 dalje kranjski deželni stavbenik), ki je cerkev v celoti dokončal.⁴⁶ Leta 1678 je bila stavba skupaj s kapelami v celoti

³⁹ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 105–123.

⁴⁰ Perorisba, Hrvatski državni arhiv Zagreb, Valvasorjeva zbirka Nadbiskupije zagrebačke, zvezek XVII, list 338. Risba je natančneje datirana v Uroš LUBEJ, Marijin steber v Ljubljani, *Acta historiae artis Slovenica*, 6, 2001, pp. 56, 57. Izsek, ki kaže cerkev, je objavljen v LAVRIČ 2004, cit. n. 1, p. 59.

⁴¹ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 102.

⁴² Ibid., pp. 111–122.

⁴³ Ibid., pp. 123–131.

⁴⁴ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 123, 124; Za Rosino glej LUBEJ 2001, cit. n. 40, p. 55; Uroš LUBEJ, Auerspergi in njihova grofovska palača v Ljubljani, *Preobrazbe Turjaške palače*, Ljubljana 2002, p. 43; LAVRIČ 2004, cit. n. 40, pp. 55, 56, 59–61.

⁴⁵ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 129–131; Večje orgle, delo Janeza Steinhofferja, je cerkev dobila šele leta 1732. Naslednje leto jih je pozlatil slikar Jamšek (Ibid., p. 248).

obokana in tudi štukater je začel z delom in ga končal čez dve leti.⁴⁷ Tega leta se je nadaljevala gradnja samostanskih traktov: leta 1692 je bil dograjen trakt proti cesti, 1708 pa trakt proti vrtu; leta 1723 je bilo dokončano obzidje velikega vrta.⁴⁸ Janez Vajkard Valvasor je v svoji *Slavi* leta 1689 za cerkev zapisal, da je: »überaus schön und sauber mit Gips=Arbeit ausgemacht und hat auf der Seite eine schöne Todten=Capell.«⁴⁹ Cerkev je bila ob navzočnosti Janeza Antona II. kneza Eggenberga slovesno posvečena 28. marca 1700. Ob glavna vrata na notranji strani so ob tem namestili dva napisa v zvezi s posvetitvijo in donatorji.⁵⁰

Očitno pa bratje s fasado niso bili zadovoljni, saj že leta 1703 v kroniki beremo: »... ist auch faciada der großen Kirchen verneuert auß gebessert mit stockhador arbeit gezihret, auch Piramiden aufgesezet.«⁵¹ Najverjetneje je fasada šele takrat dobila pilastrsko členitev in drug okras, saj je na Valvasorjevem prospektu Ljubljane iz 1681 upodobljena še brez pilastrske členitve in dekoracije (sl. 3).⁵² Leta 1707 so nad zakristijo pozidali nov zvonik, naslednje leto pa zgradili še zadnji samostanski trakt.⁵³ Leta 1731 so spet popravljali glavno fasado in ob njej so na novo postavili par zvonikov, ki sta bila naslednjega leta zgrajena do kupol.⁵⁴ Zvonove so obesili leta 1736, dve leti kasneje pa sta zvonika dobila novi kupoli. Za ta dela je med drugimi kranjskimi plemiči največ daroval Žiga Gottlob.⁵⁵

⁴⁶ Ibid., p. 131; Za Ceresolo glej Věra NĀNKOVÁ, Uroš LUBEJ, s. v. Ceresola Marcello, *Saur allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 17, München – Leipzig 1997, p. 558; LUBEJ 2001, cit. n. 40, pp. 58, 62; LUBEJ 2005, cit. n. 1, p. 32.

⁴⁷ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 133–135. S tlakovanjem notranjščine pa se je zavleklo. Najprej so leta 1734 bele in črne plošče, ki jih je daroval še knez Eggenberg, položili v ladji, leta 1739 pa so podoben tlak položili še v prezbiteriju (ibid., pp. 252, 266–267).

⁴⁸ Ibid., pp. 159, 164, 165, 234.

⁴⁹ VALVASOR 1689, cit. n. 12, XI, pp. 694, 695; zanimivo je, da sta na Valvasorjevem prospektu Ljubljane, ki naj bi nastal leta 1681, zvonika zgrajena le do prvega zidca.

⁵⁰ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 187.

⁵¹ Ibid., p. 187.

⁵² VALVASOR 1689, cit. n. 12, XI. (vstavljeno med pp. 666 in 667).

⁵³ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 207–209.

⁵⁴ Ibid., pp. 247, 248.

⁵⁵ Ibid., pp. 248, 262–263. Zvonove je vlil Anton Samassa (ibid., pp. 263, 323).

Z opremo cerkve se je prav tako zavleklo globoko v 18. stoletje. Iz kronike lahko razberemo, da so do posvetitve v cerkvi stali lesen glavni oltar, ki je bil s sliko opremljen leta 1675,⁵⁶ marmornat oltar sv. Kajetana, katerega postavitve je leta 1695 plačala Kunigunda grofica Strassoldo,⁵⁷ prižnica ter oltar sv. Liborija, na katerem je visela slika Sebastiana Verporta.⁵⁸ Svoj oltar s sliko iz 1682. leta je imela tudi mrtvaška kapela; najverjetneje je šlo za Verportovo sliko Žalostne matere božje, ki jo je Viktor Steska še videl v cerkvi.⁵⁹ V kapeli pa je stal še oltar, kjer so bile izpostavljene relikvije sv. Peregrine. Šele leta 1735 so se spet lotili opremljanja cerkve. Očitno je bil glavni oltar ali premajhen ali dotrajan in tako je v tem letu Zofija de Giorgio v testamentu zapustila 500 goldinarjev za postavitev novega oltarja.⁶⁰ Še istega leta so z Dunaja poklicali redovnega mizarskega mojstra Cajetanusa,⁶¹ ki je izdelal načrt in oltar tudi postavil, vso figuraliko pa je prispeval ljubljanski mojster Heinrich.⁶² Istega leta so plačali tudi slikarju Valentinu Metzingerju za dovršeno sliko.⁶³ Polihromacijo oltarja, ki jo je naslednje leto izvedel pozlatar in ljubljanski meščan Janez Jurij Wexler, pa je plačal Avguštin baron Codelli. Ta je za delo namenil 1.000 goldinarjev, zato so ga oveko-večili z upodobitvijo njegovega grba na oltarju.⁶⁴ Slikar Metzinger je s li-

⁵⁶ Ibid., pp. 129.

⁵⁷ Ibid., p. 171.

⁵⁸ Viktor STESKA, Slike v ljubljanskih cerkvah okoli 1715, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, XII, 1902, pp. 49–57, 51, 52.

⁵⁹ STESKA 1902, cit. n. 58, pp. 51, 52.

⁶⁰ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 257. Ista je cerkvi podarila še 100 goldinarjev za nakup nove monštrance (ibid., p. 234).

⁶¹ Ibid., p. 257.

⁶² Gre za Henrika Mihaela Löhra, za katerega je Sergej Vrišer zapisal, da je avtor celotnega oltarja (VRIŠER 1976, cit. n. 37, p. 209), natančneje pa je o tem pisal Blaž Resman (Blaž RESMAN, Kipa frančiškanskih svetnikov v Šiški – Straubova ali Robbova?, *Acta historiae artis Slovenica*, 3, 1998, pp. 55, 56).

⁶³ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 258; Po sliki je najverjetneje izdelana podobica bratovščine sv. Jožefa, ki je bila sicer ustanovljena že leta 1679, a je kmalu zamrla, ponovno pa so njeno dejavnost oživili leta 1749. Še istega leta so naročili nov kip sv. Jožefa, ki so ga izdelali kipar Jožef Schwarzl, slikar Albert (zanj glej opombo 72) in pozlatar Janez Jurij Wexler. Kip je bil od leta 1754 dalje izpostavljen na svojem oltarčku (ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 329–337). Slovesno praznovanje praznika sv. Jožefa na Kranjskem se je prav tako začelo v tej cerkvi in sicer leta 1675 (BARLE 1896, cit. n. 35, p. 126).

⁶⁴ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 258–261.

kami kasneje opremil tudi stranske oltarje sv. Ane, sv. Joahima, sv. Notburge in sv. Liborija, ki so stali v štirih glavnih stranskih kapelah.⁶⁵ Te je v letih 1739/40 poslikal Franc Jelovšek, delo pa je plačal že omenjeni Žiga Gottlob.⁶⁶ Joahimov oltar je bil s sredstvi Helene Wagner postavljen leta 1739,⁶⁷ Aninega in oltar sv. Liborija pa je leta 1745 izdelal kipar Jakob Gaber.⁶⁸ Prvega je pozlatar Draxler poslikal leta 1747, drugega pa šele 1751.⁶⁹ Anin oltar je leta 1763 dobil nov kip sv. Ane, ki so ga naročili pri »akademske šolanem« graškem kiparju.⁷⁰ Valentin Metzinger je leta 1741 prispeval še sliko za oltar sv. Kajetana, ki je najbrž stal ob slavoloku, ter sliko oltarja sv. Roka in Boštjana, ki je stal od leta 1740 dalje kot pendant Kajetanovemu.⁷¹ Sliki v oltarnih atikah z upodobitvama sv. Avguščina in sv. Monike je prispeval slikar Albert Pichet (Pichl), katerega antependija sta krasila tudi oltarja sv. Liborija in sv. Notburge.⁷² V

⁶⁵ Ibid., pp. 268, 269.

⁶⁶ Ibid., pp. 268–275. Jelovškovo delo za diskalceate je omenjeno že v Stane MIKUŽ, Ilovšek Franc. Baročni slikar 1700–1764, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, XVI, 1939–40, pp. 23, 24, 26, 28, 29, 36.

⁶⁷ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 268.

⁶⁸ Ibid., p. 286; VRIŠER 1976, cit. n. 62, p. 205. Za kiparja cf. tudi Blaž RESMAN, *Kiparstvo poznega baroka na Gorenjskem*, Ljubljana 2006, pp. 123–129.

⁶⁹ Denar je podarila Zofija de Giorgio (ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 286, 359).

⁷⁰ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 421. To je bil najverjetneje kipar Veit Königer, saj se je med graškimi kiparji le on ponašal s tem naslovom (zanj glej WEIGL 2003, cit. n. 1, pp. 75, 76 s starejšo literaturo). Kip je bil polihromiran v Ljubljani, oblekle pa so ga ljubljanske uršulinke.

⁷¹ Prvo sliko je plačal ljubljanski komendantor nemškega viteškega reda Kajetan von Wildenstein, drugo pa Boštjan Obersteiner. Metzinger je leta 1746 za zimski refektorij naslikal Križanega, tri leta kasneje pa še sliko sv. Avguščina in Žalostne matere božje. Leta 1757 je za glavni oltar naslikal antependij (ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 276, 269, 270, 306, 323, 380). Vse Metzingerjeve slike za diskalceate so naštetje že v Stanko VURNIK, Marijan MAROLT, K razvoju in stilu Metzingerjeve umetnosti, *Zbornik za umetnostno zgodovino* XII, 1932–1933, pp. 69, 70.

⁷² ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 269, 270. Njegove slike so krasile tudi samostanske hodnike (Ibid., pp. 274). V diskalceatski kroniki je slikar Albert le enkrat omenjen tudi s priimkom in sicer Pichet, v mrliški knjigi ljubljanske stolnične župnije pa je njegov priimek zapisan kot Pichl. (NŠAL, Ljubljana-sv. Nikolaj, M 1735–1770, 50. 5. 1754). Cf. tudi Viktor STESKA, *Slovenska umetnost. Slikarstvo*, Prevalje 1927, pp. 101, 116 in Viktor STESKA, s.v. Albert Pichl, *Slovenski*

letih 1741/42 so uredili še kapeli sv. Janeza Evangelista in Žalostne matere božje; obe je poslikal Franc Jelovšek.⁷³

Leta 1735 so pod levim zvonikom, nasproti mrtvaške kapele, napravili prostor za kapelo sv. Janeza Nepomuka. Sliko tega svetnika je že deset let prej izdelal dunajski slikar Anton Herzog po svojem originalu, ki so ga častili v dunajski diskalceatski cerkvi. Slika je bila najprej izpostavljena na oltarju sv. Liborija, kmalu pa je slika dobila svoj oltar, kapelo pa je poslikal freskant Franc Jelovšek.⁷⁴ Leta 1763 so na oltar sv. Kajetana postavili sliko Matere božje dobrega sveta. To so kupili pri slikarju Fortunatu Bergantu, okvir slike pa je pozlatil Friderik Weittenhiller.⁷⁵ V 18. stoletju so dokončali tudi s krašenjem notranjščine samostanskih prostorov. Tako so leta 1735 štukirali hodnik nad refektorijem,⁷⁶ leta 1743 so se posvetili štukiranju priorjeve biblioteke,⁷⁷ deset let kasneje pa je refektorij s starozaveznimi prizori

biografski leksikon II., Ljubljana 1933–1952, p. 337). Slikar Albert se je rodil okrog leta 1682, v Ljubljani, kjer je umrl 30. maja leta 1754, dokumentiran pa je od leta 1726 dalje (ŠTESKA 1933–1952, cit. n. 71, p. 337). Zadnje tri leta je delal tudi za Franca Henrika barona Raigersfelda (1697–1760): med letoma 1752 in 53 je pobarval kip njegove pokojne žene, med letoma 1753 in 1754 je njeno obličje vžil v mavcu in po njem naslikal portret. (Igor WEIGL, ... dan bey Menzinger wo ich Meinen Heinerle würklich Contrafieren lasse ...: O Valentinu Metzingerju in portretih baronov Raigersfeld, *Pogovori o baročni umetnosti 2001: Prispevki strokovnega srečanja v organizaciji Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva in Narodne galerije, Ljubljana, Narodna galerija, 21. marca 2001*, Ljubljana 2002 (Studijski zvezki 9), pp. 27–35, 31; ARS, Graščinski arhivi I, Dol, knjiga 166, Diarium I. Jener 1751–31. Xber. 1756; za posredovane arhivske podatke se zahvaljujem prijatelju Igorju Weiglu).

⁷³ ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, pp. 276–278. Novi Marijin oltar je marmoriral Wexler leta 1753. Jelovšek je leta 1740 poslikal tudi slavolok, namenjen okrasitvi ob prazniku sv. Jožefa (ibid., pp. 274, 293).

⁷⁴ Ibid., pp. 256, 257. Izredno bogato okrašen okvir za sliko je redovnike stal nekaj manj kot 400 goldinarjev. Marmornate plošče v kapeli pa je zastoj položil kamnosek Ludvik Bombassi. Isti je tlakoval tudi nekatere druge kapele. Jelovšek je nad glavna cerkvena vrata leta 1740 naslikal še cerkvenega zavetnika, vrtno kapelo samostana pa opremil s freskami, ki so kazale zgodbe iz življenja sv. Avgušтина. (Ibid., p. 275).

⁷⁵ Ibid., p. 428. Pozlatare je v kroniki prvič omenjen že leta 1751, ko je bratovščina pri njem naložila nek kapital (Ibid., p. 349).

⁷⁶ Ibid., p. 258.

⁷⁷ Ibid., p. 280.

poslikal Anton Cebej.⁷⁸ V letu svoje smrti (1764) je v refektoriju slikal tudi Franc Jelovšek, ki je s prizori okrasil še stopnišče pred obednico.⁷⁹ Leta 1764 so na zgornjem stopnišču zakristije izpostavili tiskano kopijo Marije Einsideln, ki jo je iluminiral slikar Fayenz,⁸⁰ zid okrog pa je freskiral Jožef Weittenhillier.⁸¹ Leta 1765 so se bratje lotili obnove samostanskih stavb. Pod vodstvom arhitekta Lovrenca Pragerja so nekatere prostore obokali, povečali so biblioteko, popravili streho cerkve in obnovili fasado.⁸²

Samostan je bil razpuščen leta 1784. Od leta 1789 dalje so poslopja s cerkvijo vred pod vodstvom inženirja Jožefa Schemerla prezidali v deželno bolnišnico, po potresu leta 1896 pa so celotno stavbo podrli (sl. 4). Ob prezidavi kompleksa so nastali številni tlorisi in načrti, ohranjeni v Arhivu Republike Slovenije (sl. 8).⁸³

⁷⁸ Ibid., p. 364.

⁷⁹ Ibid., p. 449 (1792).

⁸⁰ Ibid., p. 449 (1792). Najverjetneje gre za slikarja in pozlatarja Antona Mihaela Fayenza (cf. STESKA 1927, cit. n. 72, p. 103; VRIŠER 1976, cit. n. 62, p. 165; Serger VRIŠER, *Baročno kiparstvo na Slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 1992, p. 180; WEIGL 2002, cit. n. 72, p. 34; Darja SREBNIK, Nataša POLAJNAR FRELIH, Na novo odkrita slika Antona Mihaela Fayenza, *Argo*, XLIV, 1, 2001, pp. 35–37).

⁸¹ Najbrž gre za istega Jožefa Weittenhillierja, ki je nekajkrat omenjen v matrikah župnije Šmarje pri Jelšah in za katerega se domneva, da je eden izmed slikarjev, ki so leta 1738 sodelovali pri freskiranju notranjščine sv. Roka, med letoma 1745 in 1753 pa tamkajšnjih kapelic Kalvarije (Barbara MUROVEC, Poslikava cerkve sv. Roka nad Šmarjem pri Jelšah, *Acta historiae artis Slovenica*, 6, 2001, p. 120). V diskalceatski kroniki je omenjen že leta 1758, torej je v Ljubljano prišel kmalu po tem, ko je 5. maja 1758 umrl njegov delodajalec, šmarski župnik Matej Vrečer; zadnje Weittenhillierjevo delo zanj je bilo poslikava krste in mrtvaškega voza (STLA, Geistliche Stiftungsakten, Fasc. 561/3, Zapuščinski inventar Mateja Vrečerja). Weittenhillier pa je bil z diskalceati posebej povezan, saj je kronika zabeležila tudi, da je slikar po dolgi bolezni umrl dne 28. aprila 1772, star petinšestdeset let (ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 1866). Podobica te milostne podobe, ki je hranjena v Galerie des Steiermärkisachen Landesmuseums Joanneum, je torej nastala kmalu po letu 1764 (cf. Karin LEITNER, Die Grazer Kupferstecherfamilie Kaupertz und die Andachtsbildgraphik im 18. Jahrhundert, *Acta historiae artis Slovenica*, 6, 2001, pp. 141–165, 158, 159). Podobico je vrezal Johann Veit Kaupertz po predlogi Antona Cebeja.

⁸² ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 1793.

⁸³ ARS, Zbirka načrtov 1068, 12/58–80. Načrt prezidave fasade objavljen v Damjan PRELOVŠEK, Deželna hiša v Ljubljani v poznem 18. stoletju, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. XI–XII, 1974–1976, p. 318, tab. 110.

4. Deželna bolnišnica po potresu leta 1895, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zbirka fotografij

Poleg že omenjenih upodobitev diskalceatskega samostana iz 17. stoletja, so vse ostale ohranjene nastale v 18. stoletju. Ena je oljna slika iz sredine 18. stoletja, ki jo hrani Narodni muzej v Ljubljani (sl. 1),⁸⁴ druga je romarska podobica, ki jo je po predlogi Valentina Metzingerja vrezal Johann Christoph Winckler kmalu po sredini stoletja in jo hrani v Semeniški knjižnici (sl. 5).⁸⁵ Samostan pa je viden tudi na dveh risbah Ljubljane iz leta 1732, katerih avtor je vedutist Friedrich Bernhardt Werner iz 1732 (sl. 6),⁸⁶ in na upodobitvi Ljubljane Janeza Dizme Florijančiča iz leta 1744 (sl. 7).⁸⁷

Na vseh upodobitvah je vidno, da je bila cerkev, čeprav dokončana šele v začetku 18. stoletja, tipična lombardska stavba sredi-

⁸⁴ Objavljena v Ivan Stopar, *Sprehodi po stari Ljubljani*, Ljubljana 1992, pp. 134–135.

⁸⁵ Objavljena v Anica Cevc, *Valentin Metzinger. Življenje in delo baročnega slikarja* (Ljubljana, Narodna galerija 21. 12. 2000–1. 4. 2001), Ljubljana 2000, pp. 302, 303.

⁸⁶ Ivan Stopar, *Vojak, potepuh in vedutist Friedrich Bernhard Werner Silesius*, Ljubljana 1990, pp. 53–60.

⁸⁷ Objavljen v Branko Korošec, *Ljubljana skozi stoletja. Mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*, Ljubljana 1991, pp. 53–55.

ne 17. stoletja. Fasada je bila gotovo ena bogateje oblikovanih cerkvenih fasad v Ljubljani. Dvostolpna fasada je bila dvonadstropna. Spodnji, višji del, je bil s pilastri razdeljen na sedem (ali pet) osi, pri čemer je bila glavna os, kjer je bil vhod v cerkev, širša. Zgornje nadstropje, ki se je polkrožno zaključevalo, je bilo nekoliko ožje in prav tako razčlenjeno s pilastri. Levo in desno od njega sta se dvigovala vitka zvonika s čebulastima strehama. Glavni vhod je bil poudarjen z masivnim kamnitim portalom z dvema volutama nad preklado. Nad njim je bilo v osi večje okno, nad njim v nadstropju pa še ena večja odprtina. Na desni strani je bila prizidana velika kvadratna kapela Mrliške bratovščine s kipom Smrti s koso na strehi. Nad ravno zaključenim prezbiterijem oz. nad zakristijo pri prezbiteriju se je dvigoval zvonik. Stranske kapele na upodobitvah niso vidne. Desno od cerkve so bila samostanska poslopja in precej velik park.

V notranjščini je bila celotna cerkev štukirana, kapele pa poslikane. Ob koncu 18. stoletja je imela glavna ladja na vsaki strani po dve večji in dve manjši kapeli, ki so bile vse med seboj povezane. Prezbiterij je bil ravno zaključen in predeljen na dva dela; ob njem so bili prizidani oratoriji in zakristije. Glede na tloris je ta dvopolna cerkev pripadala tipu »spazio binato«.⁸⁸

Od vseh upodobitev iz 18. stoletja se le tista iz Mestnega muzeja od drugih nekoliko razlikuje. Na tej sta zvonika zelo vitka in rasteta iz fasade, na drugih upodobitvah pa sta veliko bolj masivna in izgledata zgrajena na svojih temeljih ob fasadi in ne šele od nadstropja dalje. Zato bi lahko domnevali, da je upodobitev iz Mestnega muzeja nastala pred prezidavo zvonikov, torej pred letom 1731 oziroma prav tega leta, saj je na upodobitvi vidna cerkev sv. Petra, ki že ima dvostolpno fasado. Upodobitve vedutista Wernerja pa datirajo v leto 1732, torej je cerkev upodobljena v idealnem stanju, taka, kot je bila šele leta 1738.

Cerkev je bila gotovo ena kvalitetnejših baročnih sakralnih stavb v mestu, saj je bila v notranjščini v celoti štukirana, v tistem času primerljiva le s kapelo sv. Frančiška Ksaverja v cerkvi sv. Jakoba.

⁸⁸ Za ta tip sakralne stavbe glej Richard Bösel, *Die Nachfolgebauten von S. Fedele in Mailand*, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, XXVII, 1984, p. 83.

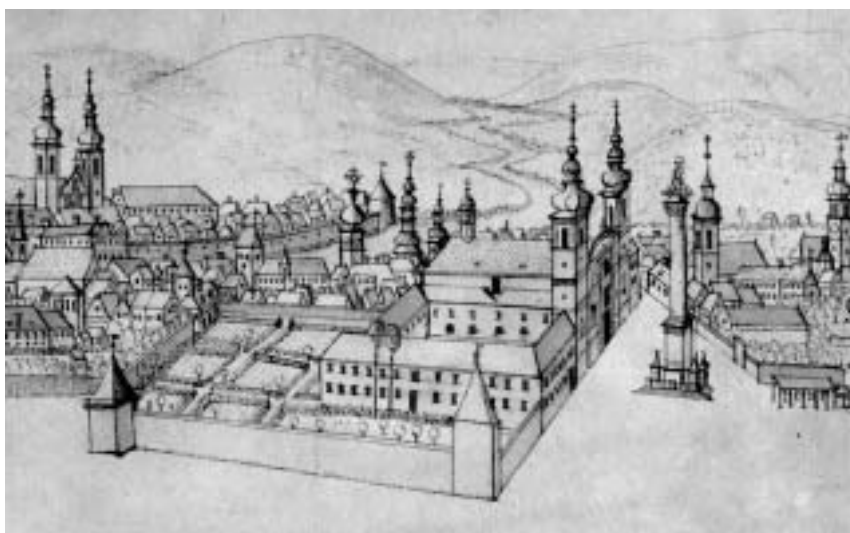
RAZPRAVE IN ČLANKI

5. Podobica bratovščine sv. Jožefa v diskalceatski cerkvi, ok. 1750,
Semeniška knjižnica Ljubljana

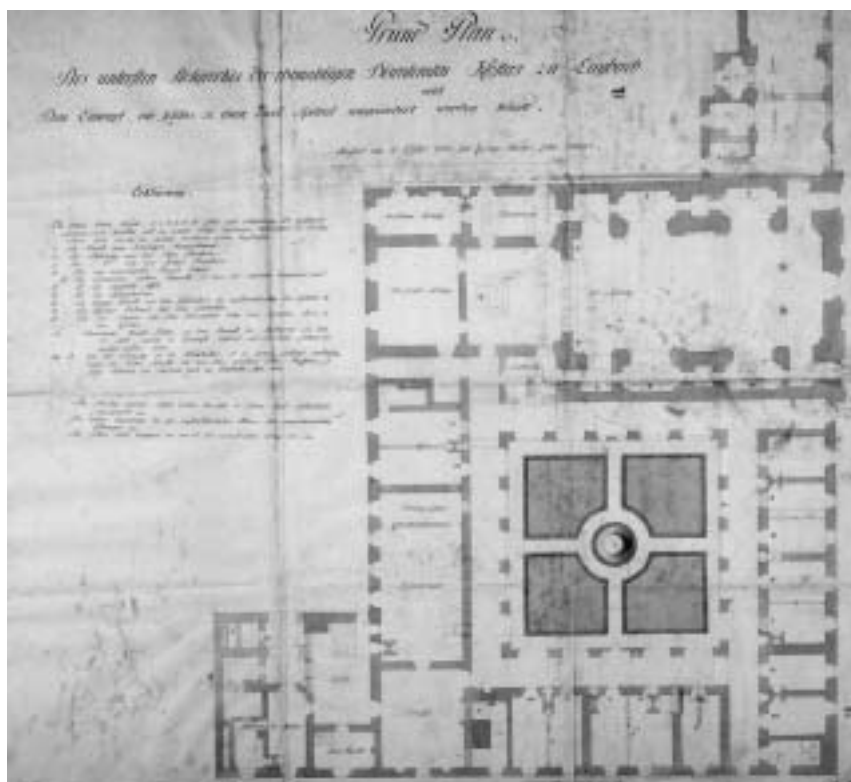

6. Ljubljana, F. B. Werner, 1732, risba

7. Ljubljana, F. B. Werner, 1732, risba

RAZPRAVE IN ČLANKI

8. Načrt za prezidavo diskalceatskega samostana v deželno bolnišnico, ok. 1789, Arhiv republike slovenije, Zbirka načrtov 1068, 12/79

Morda je načrte zanjo izdelal Francesco Rosina, za katerega je izpričano, da je leta 1655 že delal za diskalceate.⁸⁹ Morda pa dejstvo, da so leta 1675 hoteli zaposliti Giacoma Binala, a ker je ta umrl, so ponovno zaposlili Rosino, kaže na to, da z njim niso bili zadovoljni, vendar niso imeli druge izbire, saj so v pogodbi izrecno navedli, da bo arhitekt sam nosil posledice morebitne slabe gradnje ali napak. Do določenih nepravilnosti je očitno kljub vsemu prišlo, saj so bili zvoniki slabo ali neestetsko zgrajeni, ker so jih že po približno petdesetih letih ponovno zgradili. Načrti za samostan in cerkev so gotovo nastali že kmalu po prihodu diskalceatov v Ljubljano. Ker v samostanski kroniki ne najdemo zapisov o načrtu in prvem

⁸⁹ LAVRIČ 2004, cit. n. 1, p. 55. Pri kamnoseških delih je sodeloval ljubljanski kamnosek Matija Potočnik, ki je leta 1666 tožil, da mu za talni zidec niso vsega izplačali (ARS, Zbirka rokopisov 1073, I./21, Diskalceatska kronika, p. 104.)

arhitektu, je prav možno, da je Anton knez Eggenberg zanj sam poskrbel. V tem primeru je povsem mogoče, da je načrt nastal pred letom 1649, ko je knez umrl. Ker je bila z ustanovitvijo tesno povezana tudi cesarica Eleonora, ne bi bilo neverjetno, če bi načrt za samostan in cerkev izdelal v krogu dunajskega dvora delujoči arhitekt.⁹⁰ Čeprav bi iz zapisov v kroniki lahko sklepali, da so prvotni načrt, ki bi bil lahko dvopolna ladja s štirimi kapelami, kasneje spremenili in uredili več kapel, je načrt že prvotno predvideval dvoransko ladjo s kapelami in precej monumentalno dvostolpno fasado. Najverjetneje je bilo Eggenbergom najpomembnejše, da je bila cerkev monumentalna in se je lahko primerjala z ostalimi redovnimi cerkvami v Ljubljani, oz. jih je morala preseči, saj je nastala kot zadnja v strnjeni vrsti od zač. 17. stol. (kapucini 1607–08, kapeli do 1628, jezuiti 1613–15, avguštinci 1646–60, klarise 1648–56). Očitno pa so najbolj tekmovali z brati avguštinci, saj so v istem obdobju, ko so avguštinci dokončevali svojo fasado, tudi diskalceati fasado svoje cerkve izboljšali oz. jo okrasili.⁹¹

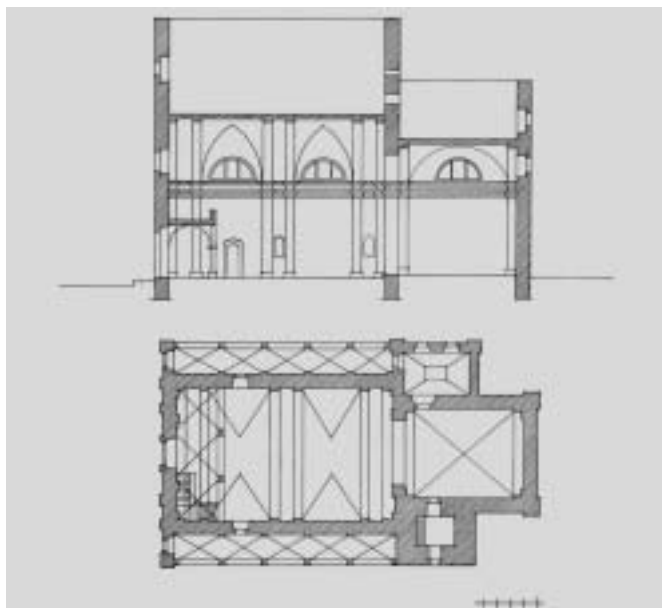
Glede na tip ladje se diskalceatska cerkev povezuje z drugo sakralno ustanovo Eggenbergov na Kranjskem, s cerkvijo sv. Trojice nad Vrhniko. Cerkev je gotovo najbolj posnemana romarska cerkev 17. stoletja na slovenskih tleh.⁹² Oblika fasade in tip prostora pa sta gotovo najbolj odvisna od želje naročnika (sl. 9, 10).

⁹⁰ V tistem času so na Dunaju v glavnem delali arhitekti iz severne Italije. Na dvoru je bil zaposlen Filiberto Luchese, ki je sezidal tudi diskalceatsko cerkev v Mariabrunn pri Dunaju (FIDLER 1990, cit. n. 3, pp. 423, 424). Cerkev je kot romarsko zelo propagirala cesarska družina in veljala je za tretjo dvorno svetišče. Temeljni kamen zanj je bil postavljen leta 1639, leta 1655 pa je bila cerkev že posvečena. Je dvorana s po tremi plitvimi kapelami na vsaki strani, pole so ločene z dvojnimi pilastri in obočnimi oprogami, z globokim pevskim korom, a ta nima dvostolpne fasade. Cerkvi sta si stilno zelo sorodni.

⁹¹ Damijan PRELOVŠEK, Arhitekturna zgodovina in pomen frančiškanske cerkve v Ljubljani, in: *Frančiškani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega vnebovzeta* (ed. Silvin Krajnc), Ljubljana 2000, pp. 274–299. Avguštinci so izmed ljubljanskih redov tudi najbolj nasprotovali naselitvi diskalceatov v mestu. Pilastrsko členitev pa je leta 1701 dobila tudi fasada jezuitske cerkve (Blaž RESMAN, Šentjakobska cerkev v 18. stoletju, *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773). Zbornik razprav* (ed. Vincenc Rajšp), Ljubljana 1998 (Redovništvo na Slovenskem, 4), pp. 190–191).

⁹² Na pomembnost te cerkve za nadaljnje gradnje na Gorenjskem je prvi opozoril Nace Šumi (Nace ŠUMI, Pregled cerkvenega baročnega stavbarstva na loškem območju, *Loški razgledi*, 4, 1957, pp. 57–68, 60–65). Za okoliščine gradnje in natančnejšo zgodovino glej KEMPERL 2001, cit. n. 2, pp. 83–87.

RAZPRAVE IN ČLANKI

9. Cerkev sv. Trojice nad Vrhniko, tloris in naris

10. Cerkev sv. Trojice nad Vrhniko, fasada

11. Upodobitev fasade graške cerkve Marije pomočnice iz leta 1688

Enopolni prezbitერიj pravokotnega tlorisa ima križni obok, pod katerim so na vseh treh straneh velika termska okna. Prezbitერიj se v ladjo odpira skozi pilastrski slavlouk, sicer pa je veliko ožji in nižji od same ladje. Ta je izjemno visoka, dvopolna in ima banjast obok s sosvodnicami; v lunetah sosvodnic najdemo termska okna. Ladijski poli sta ločeni z dvojn timer pilastrom, ki se preko venčnega zidca nadaljuje z dvojno oprogo po oboku, med pilastroma pa je niša. Tudi proti slavlouku in proti vhodu imata poli dvojni pilastrski zaključek in dvojno oprogo. Fasada je vertikalno razdeljena v tri osi, predeljene s pilastri. Glavna os ima spodaj kamnoseško bogato obdelan portal, nad njim termsko okno, v trikotnem zaključku pa lino. Izredno ozki stranski osi imata spodaj po eno nišo. Ob fasadi sta še nižji, pultno pokriti fasadi z vhodom spodaj in poslikano tablo zgoraj, ki pokrivata arkadno odprti lopi, postavljeni ob podolžnicah ladje.

Za razliko od diskalceatske cerkve je bila svetotrojiška že konec petdesetih let 20. stoletja predmet umetnostnozgodovinskih obravnav, vendar dolgo ni bilo jasno, kdaj točno je nastala.⁹³ Na podlagi vizitacije iz leta 1654, obračunov mestne opekarne in pisem knezoškofa Otona Friderika grofa Buchheima pa lahko z gotovostjo trdimo, da je bila cerkev, razen zvonika, sezidana med letoma 1642, ko je bil posvečen temeljni kamen,⁹⁴ in 1654, ko je bila cerkev vizitirana.⁹⁵ Torej so imeli vrhniški tržani dober spomin, ko so leta 1693 v pismu ljubljanskemu škofu zapisali, da je bila cerkev zgrajena leta 1643.⁹⁶ Leta 1638 naj bi se namreč kmetu Mihaelu Skerbu na hribu nad Vrhniko prikazovale luči, pri čemer je dobil sporočilo, naj na hribu sezida cerkev. Kmalu nato so domačini na hribu postavili leseno kapelo, ljubljanskega škofa Rajnalda Scarlichia pa so prosili za dovoljenje za gradnjo cerkve. Ta je leta 1640 imenoval komisijo, da bi raziskali zadevo, a ker je istega leta umrl, se je stvar zaustavila. Zaradi vztrajnosti Vrhničianov

⁹³ Za problem datacije glej Marijan MAROLT, *Dekanija Vrhnika. Topografski opis*, Ljubljana 1929 (Umetnostni spomeniki Slovenije II.), pp. 6–8, 35–45; Nace ŠUMI, *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1969, pp. 32–39.

⁹⁴ LAVRIČ 2004, cit. 40, p. 38; ZAL, Cod XIII/59, 1642, fol 17v; fol 18r.

⁹⁵ Janez HÖFLER, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani, *Acta ecclesiastica Sloveniae*, 20, 1998, p. 363; KEMPERL 2001, cit. n. 2, pp. 83–86.

⁹⁶ MAROLT 1929, cit. n. 93, p. 35.

Hieronima Mureckerja in Jurija Khunstla pa so dovoljenje za zidavo izprosili pri Scarlichjevemu nasledniku Ottu Friedrichu Buchheimu.⁹⁷

Ob vizitaciji leta 1654 sta notranjščino že krasila glavni in en stranski oltar ter prižnica.⁹⁸ Čeprav cerkev še ni bila posvečena, se je v njej ob določenih praznikih tega leta že maševalo, saj je bila zakristija opremljena tudi z liturgičnim posodjem, s plašči in knjigami. Glavni oltar je bil posvečen sv. Trojici,⁹⁹ na severni strani v ladji je stal oltar sv. Štefana, ki ga je postavila istoimenska bratovščina, oltar ob ladijski južni strani pa še ni imel imena, ker je še čakal donatorja.¹⁰⁰ Napis na Štefanovem oltarju, ki ga je Sergej Vrišer pripisal ljubljanskemu rezbarju Juriju Skarnosu,¹⁰¹ nam pove, da je bil izdelan leta 1650, leta 1663 pa pozlačen.¹⁰² Najverjetneje je Antonov oltar nastal ob pozlatitvi Štefanovega, kajti vizitacija leta 1668 ga že omenja, sedem let prej pa ga v cerkvi še ni bilo.¹⁰³

Načrt za cerkev je bil najverjetneje izdelan že okrog leta 1640, saj v nedatirani prošnji za posvetitev temeljnega kamna, ki je bila napisana pred letom 1642,¹⁰⁴ Vrhničani pravijo, da če temeljnega kamna ne bodo posvetili, bo arhitekt odšel. To pa bi bilo zanje neugodno, saj bi jih prisililo iskati mojstra v deželnem cehu, ta pa kljub vse boljši ponudbi prav gotovo ne bi mogel tako kvalitetno izdelati projekta. Najbrž so farani imeli v mislih arhitekta, ki je prišel na Kranjsko le zato, da bi postavil cerkev nad Vrhniko, in se mu je zaradi zaslužka mudilo drugam. Prav gotovo so ga hoteli zadržati zaradi kvalitete, saj bi v cehu dobili slabšega mojstra. Iz te prošnje pa tudi izvemo, da je zemljo za

⁹⁷ KEMPERL 2001, cit. n. 2, pp. 83–84.

⁹⁸ KEMPERL 2001, cit. n. 2, pp. 84–88; zvonik je bil še leta 1661 pozidan le do prvega zidca, manjkalo pa je še pokopališko obzidje (Ana LAVRIČ, *Vizitacije ljubljanske škofije 17. stoletja kot vir za umetnostno zgodovino*, Ljubljana 1993 (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, tipkopis) p. 130).

⁹⁹ Danes stoji na njegovem mestu črn marmornat oltar iz ok. 1700, ki je bil z leseno plastiko dopolnjen kasneje (VRIŠER 1976, cit. n. 62, p. 48; Nataša POLAJNAR FRELIH, *Baročni črni oltarji ljubljanskih kamnoseških delavnic*, Stična 2001, p. 128).

¹⁰⁰ KEMPERL 2001, cit. n. 2, pp. 84–85.

¹⁰¹ VRIŠER 1976, cit. n. 62, pp. 13, 15, 16.

¹⁰² MAROLT 1929, cit. n. 93, p. 41.

¹⁰³ LAVRIČ 1993, cit. n. 98, p. 130.

¹⁰⁴ NŠAL, ŠAL 23/2/10, objavljeno v KEMPERL 2001, cit. n. 2, pp. 110–112. Za pravilno datacijo pisem glej LAVRIČ 2004, cit. n. 40, p. 38.

zidanje cerkve podaril Janez Anton knez Eggenberg in jim obljubil tudi nadaljnjo finančno podporo.¹⁰⁵ Iz vizitacije leta 1654 izvemo, da je dal škof Buchheim dovoljenje za zidanje cerkve le pod pogojem, da se cerkvi dotira 300 goldinarjev. A ker do te donacije očitno zaradi prezgodnje Antonove smrti ni prišlo, je cerkev dolgo ostala neposvečena.¹⁰⁶

Ker so bili pobudniki gradnje cerkve domačini, gotovo niso sami izbrali načrta. Da se za novo cerkev ni kaj dosti zanimal niti škof Buchheim, priča podatek, da so ga morali Vrhničani večkrat prositi celo za posvetitev temeljnega kamna, vemo pa tudi, da on novogradnjam ni bil naklonjen.¹⁰⁷ Zaradi vseh teh razlogov moramo izbiro arhitekta oz. načrta prisoditi kar Janezu Antonu knezu Eggenbergu, ki je načrte plačal in na ta način obenem izpolnjeval svoj del obljube, da bo tudi naprej skrbel za načrtovano delo.

V prid tej tezi pa govori dejstvo, da je svetotrojiška cerkev zelo podobna dvema graškima eggenberškima ustanovama. Fasado moramo obravnavati v povezavi s prvotno fasado graške cerkve Marije pomočnice (Mariahilf). Načrt zanjo je leta 1611 napravil Giovanni Pietro de Pomis (cerkev je bila posvečena leta 1633), danes pa si lahko vtis o njej ustvarimo le ob podobi v stari romarski knjižici iz leta 1688.¹⁰⁸ Nedvomno je graški arhitekt skušal posneti palladijevsko fasado beneške cerkve S. Giorgio Maggiore, ki ima tako imenovano dvojno temeljsko fasado.¹⁰⁹ De Pomis je beneško cerkev gotovo poznal, vendar je

¹⁰⁵ V zameno za to naj bi mu postavili napisno ploščo v njegovo čast. Eggenberg je očitno poskrbel tudi za okrasitev tretjega oltarja, saj so ga posvetili sv. Antonu. Vizitacija iz leta 1654 pa omenja pri cerkvi postavljen prostor v spomin kneza Antona Eggenberga.

¹⁰⁶ KEMPERL 2001, cit. n. 2, pp. 84, 87.

¹⁰⁷ LAVRIČ 2004, cit. n. 1, p. 35.

¹⁰⁸ KOHLBACH 1961, cit. n. 6, p. 81; prvič je bila fasada upodobljena že okrog leta 1620. Problem datacije obravnavata MARAUSCHEK 1974, cit. n. 3, p. 34 in Gerbert FRODL, Der Architekt, in: *Giovanni Petro de Pomis* (ed. Kurt Woisetschlager), Graz 1974, p. 122, 123.

¹⁰⁹ FRODL 1974, cit. n. 108, pp. 116, 125; Günter BRUCHER, Die barocke Baukunst in der Steiermark, *Lust und Leid*, Graz 1992, p. 118. Tako je ta tip fasade poimenoval Rudolf Wittkower (Rudolf WITTKOWER, L'influenza del Palladio sullo sviluppo dell'architettura religiosa veneziana nel Sei e Settecento, *Bollettino del Centro Internazionale di Studi di architettura Andrea Palladio*, V, 1963, pp. 61, 62). Fasade Andrea Palladija so odločilne za nadaljnji razvoj beneških fasad vse do prve polovice 18. stoletja, na beneško vplivanih območjih pa skoraj do konca 18. stoletja (Helena SERAŽIN, *Razvojni tokovi v arhitekturi na Goriškem, Vipavskem in Posočju*

nanj močno vplivala tudi arhitektura rodne Lombardije. Fasada cerkve Mariahilf je tipsko resda beneška, a se njen prvotni bohotni štukaturni okras ni skladal z značilno klasicističnim palladijskim tipom fasade brez ornamentalnega okrasja. Poleg tega je bila s pozlačeno štukaturo okrašena tudi prvotna notranjščina triladijske cerkve.¹¹⁰

Tudi fasada svetotrojiške cerkve je zelo poenostavljen posnetek fasade cerkve S. Giorgio Maggiore in se zaradi termskega okna morebiti zgleduje tudi po fasadi S. Francesco della Vigna iz leta 1562. Le da je načrtovalec ali izvajalec fasade svetotrojiške cerkve popolnoma pozabil na vsakršno znanje o proporcih. Sodeč po fasadi bi lahko na prvi pogled celo trdili, da arhitekt svetotrojiške cerkve izhaja iz beneškega kroga. To trditev sicer podpira splošno prepričanje, da je motiv termskega okna na fasadi naletel na plodna tla le v Benetkah in nikjer drugod, kar pa ne drži, saj termska okna spadajo tudi v stalni repertoar lombardskih arhitektov. Ploskovitost in suhoparnost fasade opozarjata, da gre pri svetotrojiški cerkvi za lombardsko predelavo tega beneškega vzora. Poleg izredne višine prostorov sta namreč ravno ploskovitost in papirnatost značilnosti fasad milanskega arhitekta Pellegrina Tibaldija in tam delujočega arhitekta Galeazza Alessija.¹¹¹

O arhitektovem lombardskem poreklu nadalje priča notranjščina svetotrojiške cerkve, ki je preprost primer »spazia binata«, kakršnega beneška arhitektura poznega cinquecenta in zgodnjega seicenta ne pozna. Je pa zelo razširjen tudi na Štajerskem od dvajsetih let 17. stoletja dalje v opusih Domenica Torra, Domenica Sciassije, ki izhajata iz severne Italije oz. iz področja severnoitalijanskih jezer (sl. 12). Prvi tak primer je med leti 1628 in 1631 cerkev karmeličanov v Gradcu, katere gradnjo sta finančno podprla cesar Ferdinand II. in Janez Urh knez Eggenberg¹¹² in prav gotovo je njegov sin za sv. Trojico zato izbral

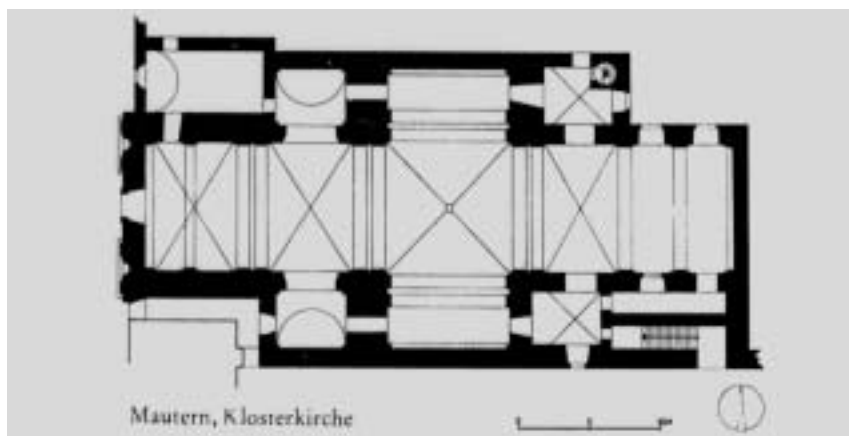
od 1650 do 1780. Vpliv Benetk na sakralno arhitekturo Goriško-gradišćanske grofije, Ljubljana 2000 (magistrska naloga, Uiverza v Ljubljani, tipkopis), pp. 39–48). Še po letu 1700 je Andrea Tirali napravil posnetek fasade San Giorgio pri cerkvi San Vidal v Benetkah (Elena Bassi, *Architettura del Sei e Settecento a Venezia*, Napoli 1962, pp. 284–286).

¹¹⁰ FRODL 1974, cit. n. 108, pp. 121–126.

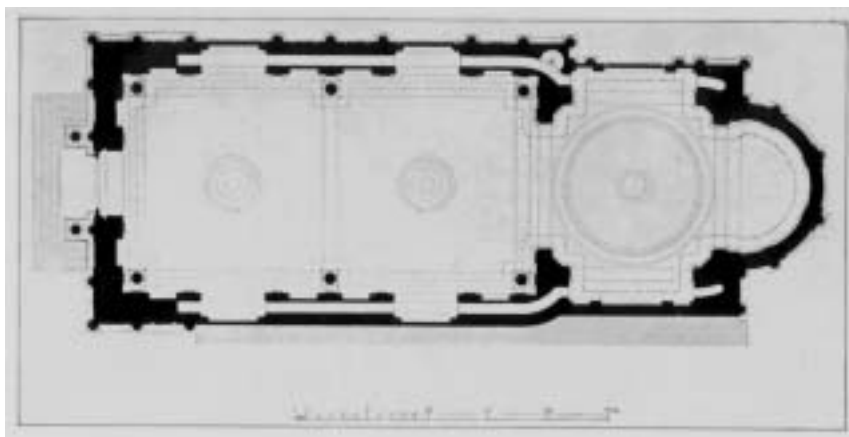
¹¹¹ FRODL 1974, cit. n. 108, pp. 118–119.

¹¹² SCHWEIGERT 1979, cit. n. 5, p. 39, 40. Cerkev je bila 1784 eksekrirana, danes je v njej Deželni arhiv (Steiermärkisches Landesarchiv). Fasada je uničena, notranjščina pa je razdeljena v tri nadstropja, a se v zgornjem dobro vidi prvotna členitev in oboki.

RAZPRAVE IN ČLANKI

12. Domenico Torre, frančiškanska cerkev v Mauternu, tloris

13. Pelegrino Tibaldi. Milano, S. Fedele, tloris

tak tloris. Inventor tipa »spazio binato« je bil Pellegrino Tibaldi (1527–1596), arhitekt milanskega protireformatorskega škofa Karla Boromejskega, in ga je prvič uporabil pri monumentalni jezuitski cerkvi San Fedele v Milanu (sl. 13, 14), ki je ena od najzgodnejših cerkva tega reda: z zidavo so začeli že leta 1569, a so jo po minimalno spremenjenih Tibaldijevih načrtih dokončali šele kakih 100 let pozneje. Tako je do leta 1643 bila postavljena le ladja s provizorično apsidno.¹¹³ Tibaldi je

¹¹³ Taka je upodobljena na bakrorezu, ki je izšel leta 1622 ob priliki kanoniziranja sv. Ignacija Loyolskega in Frančiška Ksaverija (Bösel 1984,

14. Pellegrino Tibaldi, S. Fedele, Milano, pogled v ladjo

cit. n. 88, pp. 75, 76); za zgodovino gradnje in izoblikovanje Tibaldijevega stila glej Richard HASLAM, Pellegrino Tibaldi and the Design of S. Fedele, Milan, *Arte Lombarda*, n. s. 42/43, 1975, pp. 126–136. Najverjetneje se je Tibaldi zgledoval po Michelangelovi cerkvi S. Maria degli angeli v Rimu, kjer je predelal tepidarij Dioklecianovih term. Naročnik je bil stric in pokrovitelj Karla Borromejskega, papež Pij IV. Poleg te zveze je pomembno tudi to, da je lombardsko glavno mesto kot okop proti krivoverskemu severu in tudi zaradi svoje zgodnjekrščanske preteklosti stremelo po statusu »drugega Rima«. To se kaže tako v inštrukcijah Karla Borromejskega kot v arhitekturi Tibaldija, ki je uporabljal veliko antičnih strukturnih elementov. Za to problematiko glej BÖSEL 1984, cit. n. 88, pp. 71ss.

imel v načrtu še kupolo na križišču ladje in transepta, a je celotni koncept lahko uresničil šele pri gradnji župnijske cerkve v svojem rojstnem kraju Puriji. Ta cerkev s kupolo je postala vzor vrsti drugih sakralnih stavb v Graubündnu.¹¹⁴

Jezuitska cerkev San Fedele je z novo prostorsko rešitvijo zbudila nemalo zanimanja, tako da so njen načrt uvrstili v zbirko risb najeminentnejših krščanskih stavb, ki je nastala konec 16. stoletja.¹¹⁵ Ta zbirka seveda ni bila edina, ki je naročnikom in arhitektom pomagala pri izbiri tlorisov. Nenazadnje je bila cerkev kar s štirimi bakrorezi predstavljena v traktatu Andrea Pozza iz leta 1693,¹¹⁶ kjer je avtor sugeriral tudi izboljšano varianto. Potemtakem je ta milanska prostorska rešitev celi dve stoletji predstavljala vzorčni primer drugim stavbenikom.¹¹⁷ V cerkvi San Fedele dve kupoli visita na stebrih, pri vseh kasnejših cerkvah, ki se zgledujejo po tej jezuitski cerkvi, pa so oboki enostavnejši. Eden prvih posnetkov je jezuitska cerkev S. Martiri v Torinu, ki so jo zidali od leta 1577 dalje.¹¹⁸ Tip je uporabljal jezuitski redovni arhitekt Ciriaco Pichi (1622–1680), le da je bil premalo več pri zidavi viseče kupole in je zidal kar križnobjanaste oboke, kakršni so značilni za lombardske stavbenike. Taki sta njegovi jezuitski cerkvi v Sansepolcro (nekdanji Borgo San Sepolcro, začetek 1653) in v Arezzu (načrt 1658, temeljni kamen 1667, posvetitev 1686).¹¹⁹ Tip so prevzele tudi jezuitske cerkve zunaj Italije: v Innsbrucku (1627–33 po različnih variantah Carl Fontaner, od 1635 Christoph Gump),¹²⁰ projekt za jezuitsko cerkev v Clermont-Ferrandu

¹¹⁴ Heinz HORAT, Die Baueinweisungen des hl. Karl Borromäus und die schweizerische Architektur nach dem Tridentinum, *Kunst um Karl Borromäus*, Luzern s. a., pp. 150–152.

¹¹⁵ Sveženj je hranjen v Biblioteca Estense v Modeni. Cf. BöSEL 1984, cit. n. 88, p. 73.

¹¹⁶ Traktat z naslovom *Perspectiva Pictorum atque Architectorum* je bil večkrat ponatisnjen, prvič že leta 1700.

¹¹⁷ HASLAM 1974, cit. n. 113, p. 135; BöSEL 1984, cit. n. 88, p. 73; Za vzroke za uporabnost in posnemanost načrta S. Fedele glej HASLAM 1974, cit. n. 113, pp. 134–136. Nenazadnje je varianta tega tipa tudi ljubljanska uršulinska cerkev, zgrajena med leti 1713 in 1718 (BöSEL 1984, cit. n. 88, p. 86; KEMPERL 2001, cit. n. 2, pp. 105, 106.)

¹¹⁸ BöSEL 1984, cit. n. 88, pp. 69, 70.

¹¹⁹ BöSEL 1984, cit. n. 88, pp. 70, 75, 76, 81.

¹²⁰ Georg SKALECKI, *Deutsche Architektur zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Der Einfluss Italiens auf das deutsche Bauschaffen*, Regensburg 1998, pp. 116–119.

(okrog 1675), cerkvi v Douaiu (načrtovana 1583, kasneje porušena) in v Beziarsu (načrtovana 1616),¹²¹ na Češkem jezuitska cerkev sv. Ljudmile v Staré Boleslavi (okrog 1675 Giovanni Domenico Orsi de Orsini),¹²² cerkev v Zahorani pri Litoměřicah (1653–57) in tista v Popovicah (1663–71).¹²³ Zelo zgodaj so se za ta tip odločili tudi pri zidanju nejezuitskih cerkva. Takšni so denimo neizveden projekt za barnabitsko cerkev S. Alessandro v Milanu (1601), karmeličanska cerkev S. Teresa v Piacenzi (začeta 1650), S. Carlo v Torinu (1619 začetek), načrt za cerkev S. Bartolomeo v Milanu (Francesco Maria Ricchini 1624), San Pietro v Viru (1613–1615) in Sant' Antonio Abate v Locarnu (začeta 1664).¹²⁴

Poleg cerkve San Fedele je za razširitev tega tipa gotovo pomembna še ena Tibaldijeva cerkev in sicer romarska cerkev Santa Pietà v Canobbio ob jezeru Lago Maggiore. Ta je bila najbrž odločilna za razširitev tipa pri gradnji nejezuitskih, zlasti romarskih cerkva. Leta 1571 začetno gradnjo cerkve Santa Pietà je finančno podprl Karel Borromejski, ki je to romarsko cerkev propagiral tudi pozneje.¹²⁵ Dvopolno ladjo členita dvojni pilaster in dvojna oproga po potlačenem banjastem oboku, vendar poli nimata ne kapel ne niš. Križišče transepta je pokrito s kupolo na osemkotnem tamburju, prezbitერიj je ravno zaključen. Notranjščina je bogato štukirana. Na zunanjščini je kupola obdana z vencem serlian, cela stavba pa je obdana s podstrešnim konzolnim vencem.

Arhitekta cerkve Sv. Trojice nad Vrhniko in diskalceatske cerkve v Ljubljani¹²⁶ sta torej po rodu iz Lombardije oziroma s področja severnoitalijanskih jezer. Izoblikovala sta se doma, lahko pa tudi na Štajerskem, v krogu Domenica Sciasije ali Domenica Torreja, in sta iz Gradca prišla k nam zaradi posredovanja donatorja oz. naročnika Janeza Antona kneza Eggenberga. Zanimiva je ideja Ane Lavrič, ki domne-

¹²¹ HASLAM 1974, cit. n. 113, p. 135.

¹²² JAN MORAVEK, Stavba jesuitské residence ve staré Boleslavi, *Umění. Časopis ustavu pro teorii a dějiny umění československé Akademie věd*, VI, 1958, pp. 397–402.

¹²³ VĚRA NÁNKOVÁ, K typologii české sakrální architektury 17. století, *Umění. Časopis ustavu pro teorii a dějiny umění československé Akademie věd*, XXXIV, 1986, pp. 138–143.

¹²⁴ BÖSEL 1984, cit. n. 88, p. 85; *I Monumenti d'Arte e di Storia del Canton Ticino*, I, Basel 1972, pp. 96–102, 171–197.

¹²⁵ HORAT s. a., cit. n. 114, p. 155.

¹²⁶ Najverjetneje gre za istega arhitekta, a ker ljubljanska cerkev ni več ohranjena, stilnokritične primerjave ni mogoče opraviti.

RAZPRAVE IN ČLANKI

va, da je vrhniški arhitekt Francesco Olivieri. Ta naj bi po njenem mnenju okrog sredine 17. stoletja sodeloval pri vseh pomembnih gradnjah v Ljubljani.¹²⁷ Žal se teze ne da podkrepiti s stilno analizo, saj so bili vsi spomeniki, povezani z njegovim sodelovanjem, kasneje podrti ali prezidani.

Viri ilustracij:

Narodni muzej Ljubljana (1), Zgodovinski arhiv Ljubljana (4), Arhiv Republike Slovenije (8), arhiv avtorice (5), starejše publikacije (2, 3, 6, 7, 9–14)

¹²⁷ LAVRIČ 2004, cit. n. 1, p. 37.

UDK 726(497.4)“16”
izvirni znanstveni članek – original scientific paper

KIRCHLICHE EINRICHTUNGEN DER FÜRSTEN EGGENBERG IM 17. JAHRHUNDERT IN KRAIN

Eine der bedeutendsten Adelsfamilien im 17. Jahrhundert in Innerösterreich waren die Fürsten Eggenberg. Janez Urh Baron Eggenberg (1568–1634) war der engste Mitarbeiter Herzog Ferdinands von Innerösterreich, des späteren Kaisers Ferdinand II., 1602 wurde er Landeshauptmann von Krain, Steiermark und Kärnten, 1623 wurde er in den Fürstenstand erhoben. Wie auch der Kaiser, gründete Fürst Eggenberg Klöster, ließ Wallfahrtskirchen bauen, richtete verschiedene Bruderschaften ein und beteiligte sich finanziell an der Ausstattung von Kirchen. Eggenberg besaß in Krain ausgedehnte Besitzungen, von Dienst wegen hielt er sich auch in Ljubljana auf, wo er laut Testament die Gründung eines Augustiner Barfüßerklosters verfügte. Mit dem Bau des Klosters wurde nach einigen Anfangsschwierigkeiten erst nach seinem Tod, und zwar 1653, begonnen, die Klosterkirche wurde zwischen 1657–60 und zwischen 1675–80 gebaut. Das größte Verdienst bei der Niederlassung der Augustiner Barfüßer an diesem Ort hatte sein Sohn Anton I. (1610–1649), der von seinem Vater die Krainer Landeshauptmannschaft geerbt hatte. Anton unterstützte auch finanziell den Bau der zwischen 1642 und 1653 errichteten Dreifaltigkeitswallfahrtskirche oberhalb von Vrhnika.

Beide Kirchen gehören zum Kirchentyp mit zweijochigem Schiff bzw. „spazio binato“, den als Erster der lombardische Architekt Pellegrino Tibaldi (1527–1596) beim Bau der Mailänder Jesuitenkirche S. Fedele (Anfang 1569) verwendet hat. Dieser Typ verbreitete sich sehr schnell über ganz Norditalien und gelangte mit zahlreichen reisenden italienischen Architekten auch in weite Teile Mitteleuropas. Auch andere stilistische Merkmale beider Kirchen weisen auf einen norditalienischen Architekten hin. Die Fassade der Dreifaltigkeitskirche zeigt eine direkte Anlehnung an die ursprüngliche Fassade der Grazer Kirche Mariahilf aus dem Jahr 1611, ein Werk des norditalienischen Architekten Pietro de Pomis. Das war sicher der Wunsch des Auftraggebers, war doch auch diese Kirche eine Einrichtung Eggenbergs.

Bildunterschriften:

1. Abbildung des Augustiner Barfüßerklosters, Öl auf Leinwand, Narodni muzej Ljubljana / Nationalmuseum Ljubljana, 1731(?)
2. Ljubljana aus der Vogelperspektive, Ausschnitt, 1665/66, Zeichnung, Hrvatski državni arhiv Zagreb, Valvasorjeva zbirka Nadbiskupije zagrebačke / Kroatisches Staatsarchiv Zagreb, Sammlung Valvasor des Zagreber Erzbistums, Band XVII, Blatt 338
3. Abbildung der Augustiner Barfüßerkirche, Prospekt der Stadt Laibach (Ausschnitt). Johann Weichard VALVASOR, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, Laibach – Nürnberg 1689, eingefügt zwischen pp. 666 in 667.

R A Z P R A V E I N Č L A N K I

4. Landeskrankenhaus nach dem Erdbeben von 1895, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zbirka fotografij / Historisches Archiv Ljubljana, Sammlung Fotografien
5. Andachtsbild der Bruderschaft St. Josef in der Augustiner Barfüßerkirche, um 1750, Semenška knjižnica Ljubljana / Bibliothek des Priesterseminars Ljubljana
6. Ljubljana, F. B. Werner, 1732, Zeichnung
7. Ljubljana, F. B. Werner, 1732, Zeichnung
8. Plan für den Umbau des Augustiner Barfüßerklosters in das Landeskrankenhaus, um 1789, Arhiv republike slovenije, Zbirka načrtov 1068, 12/79 / Archiv der Republik Slowenien, Sammlung Pläne 1068, 12/79
9. Dreifaltigkeitskirche oberhalb von Vrhnika, Grundriss und Aufriss
10. Dreifaltigkeitskirche oberhalb von Vrhnika, Fassade
11. Darstellung der Fassade der Mariahilfkirche in Graz aus dem Jahr 1688
12. Domenico Torre, Franziskanerkirche in Mautern, Grundriss
13. Pellegrino Tibaldi, S. Fedele, Mailand, Grundriss
14. Pellegrino Tibaldi, S. Fedele, Mailand, Blick ins Kirchenschiff